

ozbiljno upušta u razmatranje pitanja koja bi spadala u političku ekonomiju, vojnu strategiju, sociologiju, psihologiju.

Ključni proces kojeg autor ističe, a koji je presudno utjecao na ukupan život u Hrvatskoj vojnoj krajini od sredine 18. st., je militariziranje krajiškog društva. Glavni cilj tog procesa bio je stvoriti na ovom području što efikasniju vojnu snagu kao jednu od uporišnih točaka Habsburške Monarhije. Da bi se to postiglo, moralo se odvojiti Vojnu krajinu od hrvatsko-slavonskog i ugarskog provincijala u privrednom, društvenom i političkom pogledu. Ovo izdvajanje krajiškog prostora u zatvoren sistem imalo je veoma teške posljedice za hrvatske zemlje. Ne samo da su one dezintegrirane, nego su i svi razvojni tokovi u njima od sredine 18. do sredine 19. st. bitno usporeni. Najznačajniji vid privrednog upropaštavanja Hrvatske krajine izražavao se u potiskivanju tradicionalnog stočarstva, čiji transhumantni karakter nije odgovarao vojnim potrebama, i uvođenje poljodjelstva. Rezultat je bio da se stočarstvo unazadilo, a ratarstvo se nije unaprijedilo, što je povećalo ovisnost Vojne krajine o Habsburškoj Monarhiji. Militarizacija se negativno odrazila i na temeljnoj instituciji krajiškog društva, na obiteljskoj zadrugi. Zbog vojnih obaveza odraslog muškog stanovništva žene su sve više morale preuzimati tradicionalno muške proizvodne funkcije što je dovelo do njihovog prekomjernog opterećivanja, ali i do poremećaja unutrašnjih odnosa u zadrugama i privrednog nazadovanja.

Krajnji rezultat militarizacije Vojne krajine bila je refeudalizacija društva. Krajiškom su stanovništvu nametane brojne feudalne obaveze, a najznačajnija je bila stalna vojna služba. Na mnogo primjera autor pokazuje kako su opterećenja Krajišnika bila veća od kmetskih obaveza u susjednim provincijalnim područjima. Time se potpuno relativizira historioografski mit o Krajišnicima kao slobodnim vojnicima-seljacima.

Francuska uprava na ovom području pokušala je zadržati krajiško uređenje i to upravo po habsburškom obrascu. To je bilo nemoguće zbog suštinskih razlika između feudalne Habsburške Monarhije i postrevolucionarnog građanskog društva u Francuskom Carstvu. Posljedice ove zablude, koju su podržavali i sami Krajišnici, snosili su upravo oni sami. Konačan ishod kratkotrajne francuske uprave bilo je rasulo krajiškog društva i krajiške vojne sile pogrešno upotrijebljene u Ilirskim pokrajinama i upropaštene sudjelovanjem u Napoleonovom pohodu na Rusiju 1812. godine. Dovevši tako do apsurdna mogućnosti krajiškog sistema, francuske su vlasti značajno potpomogle samoosvjedećivanje prekosavskog krajiškog stanovništva sa socijalnog i nacionalnog stanovišta.

Roksandićeva temeljita rasprava znanstveno je višestruko značajna. Etnolozima ona pruža mogućnost da pitanja kojima se bave, a tu ne spada samo zadruga, razumiju u društveno-povijesnom kontekstu koji ih je upravo u krajiškom društvu bitno odredio.

Žarko ŠPANIČEK

U "zapljuskivanju" tržišta najrazličitijim knjigama, Akademija Nauka SSSR-a, i to njen Etnografski institut, izdala je 1986. god. u Lenjingradu knjigu *Ruski sjever, Problemi etnokulturne povijesti, etnologije i folkloristike*. Tiraž knjige o kojoj će ovdje biti riječi je, za sovjetske prilike, vrlo skroman; naime, štampano je samo 2000 primjeraka i vjerojatno je prava sreća dobiti je (međutim, produkcija knjiga sa sličnom tematikom u SSSR-u je tolika da uspijeva zadovoljiti potražnju) *Ruski sjever* je grafički veoma jednoličan (što opravdava i relativno nisku cijenu koštanja), a monotoniju razbijaju tek 4 karte i 6 c/b fotografija.

U najavi izdavač ističe da knjiga sadrži istraživanja etnokulturnih obilježja sjeverozapadnog regiona Rusije i njihovu vezu s cjelokupnim ruskim procesima, te da je namijenjena etnolozima, povjesničarima, arheolozima, folkloristima i svima koje zanima ruska kultura. *Ruski sjever* je zapravo zbornik tekstova, koji je podijeljen u četiri poglavlja: 1. Etnički procesi. Etnokulturne veze i tradicije, 2. Obred. Folklor, 3.

Ruski sjever, Problemy etnokul'turnoj istorii, étnografii, fol'kloristiki, Otvetstvennye redaktory T. A. Bernštam, K. V. Čistov, Nauka, Leningrad 1986, 219 str.

Pastirstvo na Ruskom sjeveru i 4. Iz kulturnog nasljeđa sjevernoruske folkloristike; naslovi dovoljno govore o temama koje se obrađuju unutar svakog poglavlja.

Zasigurno najbolji tekst (da spomenemo njega jer je zbog obilja materijala nemoguće govoriti o svakom pojedinačno) jest onaj I. Ja. Frojanova *O poganskim "prežiticima" u Gornjem Povolžju druge polovice 11. st.* Epitet najboljeg zaslužuje u prvom redu zbog toga što najzaokruženije obrađuje temu, pri čemu se koristi doslovno svim dostupnim podacima ne bi li proniknuo u bit problema. Frojanov se obračunava s "boljševičkim" razmišljanjima o srednjovjekovnoj povijesti i prošlosti uopće, a koja se pojavljuju sve do naših dana i uporno opstaju usprkos nastojanjima znanstvenika da ih odstrane. Autor, naime, danas mora dokazivati da događaj opisan u ljetopisu *Povest' vremennyh let* iz 1071. god. ne kazuje o borbi ili ustanku neimućnih za zemlju, da se ne radi o socijalnim nemirima u Rostovskoj zemlji (o kojoj ljetopis govori). Tako nas Frojanov uvodi u priču: pred bojara Jana Vyšatiča dovedeni su vračevi-čarobnjaci (*volhvy*) zbog optužbe kmetova (*smerdy*) da im ubijaju žene. S dozvolom Jana ubijaju ih, vješaju na drvo, odakle ih noću medvjedi odnose.

A. V. Arcihovski i S. V. Kiselev su 1933. u ovom i još nekim ljetopisima "pronašli" ukazivanje na antifeudalne masovne ustanke kmetova, a takvo gledište se uglavnom održalo do danas. No, autor se ne slaže s tim jer je ljetopišćeva kronologija očigledno uslovna; pojava *volhva* (na našem jeziku rekli bi *vukova*) na raznim mjestima u razna vremena tokom 1071. ne može odavati značenje "točnog kronološkog pokazatelja". Na osnovi podudarnih karakteristika između događaja opisanih u ljetopisu i onih u Mordovskim mitovima, Frojanov utvrđuje da *volhvi* imaju korijene u finsko-ugarskoj starini i zaključuje da, ako događaji iz *Povesti* nisu isključivo vezani za finsko-ugarsko nasljeđe, u svakom slučaju su miješani slaveno-finski.

Stari ljetopisac je zapisao dva različita nivoa vjerovanja: 1. izvlačenje zaliha hrane iz zpleća *boljih žena* - tu volhvi vade *divno žito*, *divnu ribu*, a potvrde u Mordovskim običajima su rituali prikupljanja zaliha za javna žrtvovanja i praznike; 2. praksa ritualnog ubijanja žena - naime, dar dobrog viđenja volhva izražava se u njihovoj sposobnosti da među *boljim ženama* nađu te koje *obilje drže*, a imenovanjem tih izabranica oni ih osuđuju na smrt. Mnogi podaci davali su povoda povjesničarima o oduzimanju vlasništva feudalcima, međutim, vlasništvo ubijenih žena otišlo bi *volhvima*, a ne *smerdima* (*smerdy* - po smraru). Dakle, *volhvi* a ne kmetovi-*smerdi* bi privlačili *imetak* bogatijih žena; na tom imetku je ležao pečat zlih sila i trebao je proći očišćenje kroz ruke vračeva. Otuda je, zaključuje autor, jasno da je uzimanje imetka nosilo više životnoreligiozni nego socijalni karakter.

Kada se ove i još mnoge druge činjenice prouče, dolazi se do zaključka da su se u ljetopisu iz 1071. odrazile dvije idejne razine prikazanih događaja: jedna pripada ljetopiscu koji je u kršćanskom ključu obradio ono što je očito čuo od Jana Vyšatiča, a druga rostovskim ideolozima poganstva. A upravo se zadaća suvremenog istraživanja u ovom slučaju završava s tim da s teksta smakne kršćansku retoriku i da se dođe do stvarne osnove pripovijedanja. Ovaj tekst, koji smo prikazali kao najbolji reprezentant cijele knjige, je odličan primjer građenja "socijalne historije" pravilnim pristupom i odbacivanjem raznih ideoloških naslaga (od kojih je ovdje na *emskom* nivou prisutna kršćanska, a na *etskom* "boljševička").

Ostali prilozi su manje snažni i spadaju u "klasične" etnološke i folklorističke analize. Ipak, napomenimo da odskaču radovi T. A. Bernštama *Svadbena tužbalica u obrednoj kulturi istočnih Slavena* (19. - poč. 20. st.), gdje se analizira sistem tužbalica u svadbi i zorno prikazuje naricanje nevjeste, čime ona odaje svoj prelazni status, te prilog T. B. Šepanskaje *"Znanje" pastira u vezi s njegovima statusom* (sjevernoruska tradicija 19. - poč. 20. st.), koji obrađuje status pastira u društvu i njegov odnos prema drugim pastirima i članovima zajednice.

Na kraju, vratimo se na opći plan, koji izražava knjiga *Ruski sjever*: Ne možemo a da ne spomenemo primjetan utjecaj (naročito u tekstu I. Ja. Frojanova) tzv. "tartuske semiotičke škole", koja značajno određuje pravac istraživanja slavenske prošlosti. Podsjetimo da su glavni predstavnici te "škole" svjetski poznati autori: J. M. Lotman, V. V. Ivanov, V. N. Toporov i B. A. Uspenski.

Silvio BRAICA